

Augustinus' Leer over de heiligmakende Genade *)

2. Herstel van het geschonden Godsbeeld.

Augustinus' magistraal werk *De Trinitate* (348-419) werkt het thema verder uit. Vol religieuze wijding treedt nu de volkomen transcendentie en immanentie van de Drieëne, levende God in het licht. Heel het werk der schepping is te danken aan een liefdevolle, vrije wilsbeschikking van de drie goddelijke Personen. Drie-in-één heeft God zijn stempel gedrukt op dit harmonisch wonderschoon heelal, waarin een bonte rij hiërarchisch geordende sporen en beelden de hoogheilige Triniteit weerspiegelen. Geschapen afstraling van de ongeschapen Drieëenheid, weerklinkt het trappenlied der dingen doorheen de schepping, waarvan de mens, als beeld van de Vader, de Zoon en de Heilige Geest, de bekroning is.

Hoewel de ziel van nature uit in haar vermogens en in haar diepste wezensgrond geboetseerd werd op de eeuwige, innerlijke kringloop der goddelijke Personen, blijft zij toch een ongelijk beeld der H. Drieëenheid, een *impar imago*. Geen mens kan de Godsgelijkenis ooit veroveren, hij kan er niet aan. Langs de treden der gelijkenis klimt de ziel, door schouwing van haar eigen innerlijk, op naar God. Gelijkheid met God bereikt onze Godsgelijkenis nooit. In tegenstelling met Gods enige Zoon, komt de mens niet voort uit het intra-trinitaire leven, maar blijft hij steeds een geschapen spiegelbeeld van de Heilige Drieëenheid ²⁹⁾).

*) Zie *Augustiniana*, jrg. I (1951), afl. 1, blz. 7-20; afl. 2, blz. 77-90; afl. 3, blz. 153-174; jrg. II (1952), afl. 4, blz. 201-204; jrg. III (1953), afl. 1-2, blz. 5-20

²⁹⁾ *De Trin.*, VII, 6, 12 (PL., 42, 945-946): « Et faciamus, et nostram, pluraliter dictum est, et nisi ex relativis accipi non oportet. Non enim ut facerent dii, aut ad imaginem et similitudinem deorum; sed ut facerent et Pater et Filius et Spiritus sanctus, ad imaginem Patris et Filii et Spiritus sancti, ut subsisteret homo imago Dei. Deus autem Trinitas. Sed quia non omnino aequalis fiebat illa

God schiep de mens in volkomen harmonische eenheid als Zijn beeld en gelijkenis. Nu kan de mens in tegenstelling met God bij Wie zijn en leven samenvallen, het leven van zijn ziel verliezen. De ziel, hoewel onsterfelijk ten opzichte van haar *zijn*, kan het *leven* verliezen met betrekking tot haar *participatio Dei*. Deze geestelijke zieleddood is de zonde. De mogelijkheid om het leven der ziel te verliezen is een vreselijke werkelijkheid geworden door de zonde van Adam. Het vergriep van de stamvader, die het ganse geslacht als een verdoemde massa ³⁰⁾ in zijn val meesleurt, komt de oorspronkelijke harmonie van het beeld Gods benevelen en verstoren. Het beeld Gods in de mens werd geschonden; de mens werd een misvormd Godsbeeld, een *imago deformata*. Maar nog steeds het beeld van de Allerhoogste, omdat onze beeld-gelijkenis met God gegrondvest werd op ons onsterfelijk wezen ³¹⁾.

imago Dei, tanquam non ab illo nata, sed ab eo creata, huius rei significandae causa, ita *imago est ut ad imaginem sit*: id est, non aequatur parilitate, sed quadam similitudine accedit... Quae tamen imago, cum alibi dicitur, Ad imaginem, non quasi ad Filium dicitur, quae imago aequalis est Patri; alioquin non diceret ad imaginem nostram. Quomodo enim nostram, cum Filius solius Patris imago sit? Sed propter imparem, ut diximus, similitudinem dictus est homo ad imaginem; et ideo nostram, ut imago Trinitatis esset homo; non Trinitati aequalis sicut Filius Patri, sed accedens, ut dictum est, quadam similitudine; sicut in distantibus significatur quaedam vicinitas, non loci, sed cuiusdam imitationis », treffen wij voor het eerst het trinitair aspect van het beeld Gods aan. Aangezien het hier over een buiten-goddelijke werking gaat, wordt het scheppingswerk aan de drie goddelijke Personen, voor zover Zij bezitters zijn van de ene goddelijke natuur, toegeschreven. Dit doet niets af van de oorbeeldige oorzaak met betrekking tot de Zoon Gods.

³⁰⁾ *Ench.*, 26 en 27 (PL. 40, 245; anno 421): « Hinc post peccatum exsul effectus, stirpem quoque suam, quam peccando in se tanquam in radice vitiauerit, poenam mortis et damnationis obstrixit... ita ergo res se habeat: iacebat in malis, vel etiam volvebatur, et de malis in mala praecipitabatur totius humani generis massa damnata ».

³¹⁾ *De Trin.*, XIV, 4, 6 (PL., 42, 1040): « ... anima humana; ac per hoc si secundum hoc facta est ad imaginem Dei quod uti ratione atque intellectu ad intelligendum et conspiciendum Deum potest, profecto *ab initio quo esse coepit* ista tam *magna et mira natura, sive ita obsoleta* sit haec imago, ut pene nulla sit, sive obscura atque *deformis*, sive clara et *pulchra* sit, semper est... Quanquam enim magna natura sit, tamen vitari potuit, quia summa non est: et quanquam vitari potuerit, quia summa non est, tamen quia summae naturae capax est et esse particeps potest, magna natura est ». *Ibidem*, XIV, 8, 11 (PL., 42, 1044-45): « Sed prius mens in seipsa consideranda est *antequam sit particeps Dei*, et in ea reperienda est imago eius. Diximus enim eam *etsi amissa Dei participatione*, obsoletam atque deformem, Dei tamen imaginem permanere ».

Enkele grondgedachten van Augustinus dienen we goed uit elkaar te houden. De ziel blijft immer een beeld van God, omdat ze onsterfelijk is, en toch zegt men terecht dat ze dood is, vanwege de zonde. Ze behoudt haar *zijn*, dat evenals alle geschapen *zijn* een deelname aan God is, een *participatio*, maar verliest de *participatio Dei*, omdat ze het ware *leven* verliest door de zonde. Hieruit blijkt dat de ware dood en het ware leven als bovennatuurlijk worden opgevat.

Bovendien zegt hij niet, dat de zonde de natuurlijke vermogens van de mens vernietigt; ze misvormt enkel het beeld van God.

Zo zijn voor hem de boze begeerlijkheid en de geestelijke onwetendheid gevolgen van de erfzonde³²). Door de schuldige wilsafwijking van de eerste mens wordt de menselijke natuur in zich gewond, gebroken en bedorven³³). Het herstel van deze wanorde eist derhalve een *herscheping*, een terugbrengen in de gezonde, oorspronkelijke toestand.

Bij de schepping heeft God in Zijn goedheid de mens deelachtig gemaakt aan Zijn innerlijk goddelijk leven. Deelname die Augustinus steeds uitdrukt door de term *participatio Dei*. Door deze participatie is de mens niet enkel een beeld Gods, maar wordt dit Godsbeeld uit zijn « oudheid *hernieuwd*, uit zijn vervorming *hervormd*, en uit het ongeluk *gelukkig* gemaakt »³⁴).

Hieruit kunnen we opmaken dat het harmonisch Godsbeeld — *imago pulchra* — aan de oorsprong ligt van het *geschonden* Godsbeeld. Hoe kunnen we nu het wezen van dit oorspronkelijk beeld Gods kennen? Laten wij daarvoor nagaan, waarin de ontvorming van het geschonden Godsbeeld bestaat.

Zeer opvallend noemt ook de tekst van *De Trinitate* het eigenlijke beeld Gods nadrukkelijk en bijna uitsluitend « mens », geestes-oog.

De liefhebber-wijsgeer, die steun zocht in de literaire brokstukken van de Graeco-Romeinse cultuur, nam de definitie van de mens uit de Oude wijsbegeerte over en heeft die steeds behouden.

³²) Met Portalié en Gilson houden wij dat de begeerlijkheid een gevolg van de erfzonde is, omwille van *De civitate Dei*, XIV, 12 (PL., 41, 420).

³³) Vgl. *Opus imperf. contra Iulianum*, IV, 104 (PL., 45, 1401).

³⁴) *De Trin.*, XIV, 14, 18 (PL., 42, 1049-1050): « ... *Iam enim si non diligit perverse, sed recte, cum Deum diligit, cuius participatione imago illa non solum est, verum etiam ex vetustate renovatur, ex deformitate reformatur, ex infelicitate beatificatur* ».

De mens is een verstandelijk, sterfelijk, levend wezen ³⁵). Vanzelfsprekend wordt in deze Platoonse gedachtenkring van de kerkvader, — deels ook omwille van zijn betrekkelijke geringschatting voor het stoffelijk lichaam —, het spirituele element beklemtoond. Het voorname deel van ons geestelijk wezen drukt hij dan uit door de termen: « *mens*, hoofd der ziel, inwendig zieleoog ». Ook hier is deze « *mens augustiniana* » het levensprincipe van de gehele mens ³⁶).

Zo komt hij tot een synthese van de wijsgerige en religieuze stroming met betrekking tot het *imago-Dei* motief. Immers, wanneer nu enerzijds het verstand leert dat de mens door zijn rede van de dieren onderscheiden wordt, en anderzijds dit onderscheid door de heilige Schrift in onze beeld-en-gelijkenis Gods wordt gelegd, dan moet het primaire element van het Godsbeeld de rede zijn. En toch, ofschoon het essentiele van het beeld Gods in de mens op zijn redelijke natuur berust, ligt het eigenlijke wezen van dit Godsbeeld niet in een verstandelijke kennis zonder meer. Het meest volmaakte Godsbeeld bestaat hierin, dat deze « *trinitas mentis* » zich ook Degene door Wie het geschapen werd, herinneren, herkennen en beminnen kan ³⁷). Het is dus niet uitsluitend op introspectieve zelfkennis noch op de liefde van zichzelf dat het Godsbeeld der ziel is gegrond.

Uit het voorafgaande kunnen wij de verhouding tussen het harmonisch-ongerepte en het door de zonde geschonden beeld Gods afleiden. Het volmaakt-harmonisch beeld Gods, door de schepping

³⁵) Vgl. *De Ordine*, II, 11, 31 (PL., 32, 1009): « ipso homo a veteribus sapientibus ita definitus est: homo est animal rationale mortale » met *De Trin.*, VII, 4, 7 (PL., 42, 939): « ... homo enim, sicut veteres definierunt, animal est rationale mortale » en *Ibidem*, XV, 7, 11 (PL., 42, 1065).

³⁶) *De Trin.*, VI, 9, 10 (PL., 42, 930-931): « Si enim mentem recte dicimus principale hominis, id est, tanquam caput humanae substantiae, cum ipse homo cum mente sit homo... »; *Ibidem*, XV, 7, 11 (PL., 42, 1065): « Detracto etiam corpore, si sola anima cogitetur, aliquid eius est *mens*, tanquam *caput* eius, vel *oculus*, vel *facies*: sed non haec ut corpora cogitanda sunt. Non igitur *anima*, sed quod excellit in *anima mens vocatur*... Quapropter singulus quisque homo, qui non secundum omnia quae ad naturam pertinent eius, sed secundum solam mentem imago Dei dicitur, una persona est, et imago est Trinitatis in mente ». — *Sermo Morin*, 11, 12 (Misc. Agost., I, 633).

³⁷) *De Trin.*, XIV, 12, 15 (PL., 42, 1048): « Haec igitur trinitas mentis non propterea Dei est imago, quia sui meminit mens, et intelligit ac diligit se: sed quia potest etiam meminisse, et intelligere, et amare a quo facta est ».

gerealiseerd, kent daadwerkelijk God; het geschonden Godsbeeld kan enkel God kennen, maar kent in feite God niet, omdat het door de zonde de daadwerkelijke Godskennis verloren heeft. Na de erfzonde blijft de mens een beeld Gods, omdat hij in zich de mogelijkheid behoudt factisch aan Gods Wijsheid deelachtig te worden. Het geschonden Godsbeeld potest esse capax sapientiae. Nog steeds, ook na de zonde, staat de mens met heel zijn wezen naar de levende God toegekeerd; hij is Dei capax³⁸⁾. Adam verloor voor zichzelf en het ganse geslacht de oorspronkelijke heiligheid door de ongeregelde wijze naar de Godsgelijkenis te streven; in hem werd de mens uit zijn onontbeerlijk Godsverband losgerukt, zijn zieleoog verduisterd en aan de visio Dei onttrokken³⁹⁾. Hierdoor werden lichaam en ziel getroffen: de ziel door de zonde, het lichaam door de zondestraf. Intellect en verstand zijn gebleven, maar de liefdevolle Godskennis ging verloren.

Dat in Augustinus' opvatting deze liefdevolle Godskennis als een bovennatuurlijke dient beschouwd te worden, wordt nog duidelijker wanneer wij hiermede vergelijken wat hij met betrekking tot de natuur en het Geloof en de Liefde elders bevestigt. De mogelijkheid om het Geloof te bezitten, evenals de mogelijkheid om tot het bezit der Liefde te komen, behoort aan onze menselijke natuur. Doch het bezit van het Geloof en de Liefde hoort uitsluitend toe aan de genade der gelovigen⁴⁰⁾.

³⁸⁾ *De Trin.*, XIV, 12, 15 (PL., 42, 1048): «... colat Deum non factum, cuius ab eo capax est facta, et cuius particeps esse potest... summae illius lucis participatione sapiens erit». — *Ibidem*, XIV, 4, 6 (PL., 42, 1040): «... quia naturae summae capax est et esse particeps potest»; *Ibidem*, XIV, 8, 11 (PL., 42, 1044): «Nunc vero ad eam iam pervenimus disputationem, ubi principale mentis humanae, quo novit Deum, vel potest nosse, considerandum suscepimus, ut in eo reperiamus imaginem Dei... Sed prius mens in seipsa considerata est, antequam sit particeps Dei...».

³⁹⁾ *De Trin.*, XII, 8, 13 (PL., 42, 1005); *Ibidem*, XII, 11, 16 (PL., 42, 1006-1007); *Ibidem*, XIV, 16, 22 (PL., 42, 1053): «Sed peccando iustitiam et sanctitatem veritatis amisit; propter quod haec imago deformis et decolor facta est».

⁴⁰⁾ *De praed. sanct.*, V, 10 (PL., 44, 968): «Sit ergo gratia naturae tributa, qua sumus animantia rationabilia discernimurque a peccoribus... Ut enim sit naturae fidem posse habere, numquid et habere?... Proinde posse habere fidem, sicut posse habere charitatem, naturae est hominum; habere autem fidem quemadmodum habere charitatem, gratiae est fidelium». Vgl. *De Trin.*, XIV, 29, 26 (PL., 42, 1058): «Sed iste cursus qui constituitur in amore

Om nu deze liefdevolle Godskennis terug te winnen, moet de mens volkomen gezuiverd worden ⁴¹⁾. Hij die zichzelf kon misvormen, kan zichzelf niet hervormen ! Hier faalt iedere poging, die steunt op eigen kracht. Het Heil berust hier op een gave om niet. Hier vangt het werk aan der genade. De gevallen mens heeft behoefte aan een geneesheer, die zijn krankheid helen kan. God zendt ons Zijn Enige Zoon ; zo wordt de mens opnieuw deelachtig aan de Godheid ⁴²⁾. Deze Godszoon — het *Verbum-Sapientiae* — is dus niet enkel een voorbeeld dat wij navolgen ⁴³⁾, maar bovendien een verlossende geneesheer, die ons daadwerkelijk herstelt ⁴⁴⁾.

Er is immers een nauw verband tussen de *rechtvaardiging* (*iustificatio*) en de *deelname* aan de goddelijke *Wijsheid* (*Sapientia Dei*) ; beiden worden opgevat als een reële deelname aan het innerlijk leven van God zelf ⁴⁵⁾. Zo wordt het duidelijk, waarom de schrijver van *De Trinitate* dit ganse complex van onze levensvernieuwing in de genadeorde als een zuivere Godsgave voorstelt. Deze *renovatio* van het beeld Gods berust op goddelijk initiatief en is van goddelijke oorsprong ⁴⁶⁾.

atque investigatione veritatis, non sufficit miseris, id est, omnibus cum ista sola ratione mortalibus sine fide Mediatoris... ».

⁴¹⁾ *De Trin.*, IV, 2, 4 (PL., 42, 889): « Huic autem participatione (Verbi) prorsus inhabiles, et minus idonei eramus, propter immunditiam peccatorum. Mundandi ergo eramus. Porro iniquorum et superborum una est mundatio sanguis iusti, et humilitas Dei ». — Vgl. *Ibidem*, IV, 15, 20 (PL., 42, 901-902).

⁴²⁾ *De Trin.*, IV, 2, 4 (PL., 42, 889): « Adiungens ergo nobis similitudinem humanitatis suae, abstulit dissimilitudinem iniquitatis nostrae, fecit nos participes divinitatis suae ».

⁴³⁾ *De Trin.*, VII, 3, 5 (PL., 42, 938): « Non igitur mirum, si propter *exemplum* quod nobis ut reformaremur ad imaginem Dei praebet imago aequalis Patri, cum de sapientia Scriptura loquitur, de Filio loquitur, *quem sequimur* vivendo sapienter ».

⁴⁴⁾ *De Trin.*, IV, 2, 4 (PL., 42, 889): « Tenebrae autem sunt stultae mentes hominum, prava cupiditate atque infidelitate caecatae. Has ut curaret atque sanaret Verbum, per quod facta sunt omnia, caro factum est ». — *Ibidem*, IV, 10, 13 (PL., 42, 896).

⁴⁵⁾ *De Trin.*, XIV, 12, 15 (PL., 42, 1048): « Summae illius lucis participatione sapiens erit... sic dicitur ista hominis sapientia, ut etiam Dei sit... quemadmodum... etiam iustitia Dei, non illa solum qua ipsa iustus est, sed quam dat homini cum iustificat impium ».

⁴⁶⁾ *De Trin.*, XIV, 16, 22 (PL., 42, 1053-54): « Incipiat illa imago reformari ab illo, a quo formata est. Non enim reformare se ipsam potest, sicut potuit deformare ».

Het is deze levensvernieuwing, dit herstel van het geschonden beeld Gods, dat ons de verloren *participatio Dei* terugschenkt. Reeds onder dit aspect is zij een vergoddelijking van de mens als beeld Gods.

Doch de mens ontvangt deze vergoddelijking slechts in de knop, niet in haar volle uitbloei. De faciale visio van de Drieëne God kan enkel na dit aardse leven ons deel worden. Er heerst dus een volledige parallelie tussen de uiteindelijke *hemelse* — en de *oorspronkelijke* paradijstoestand van het Godsbeeld, doch enkel wat de geest betreft.

Tussen deze beide uiterste termen valt de toestand van het beeld Gods hier op aarde. Hier maakt de vergoddelijking van de mens een groeiproces door. Vandaar dat de ziel, zolang zij nog niet in haar Vaderland is weergekeerd, aan een onophoudende groei in volmaaktheid onderhevig is, en het Godsbeeld zich van dag tot dag vernieuwen kan in de liefdevolle Godskennis ⁴⁷⁾.

Augustinus' anthropologie kent derhalve enkel de concrete mens in zijn geheel, — niet de abstracte menselijke natuur —, en wèl in zijn drievoudige feitelijke toestand : de ongerepte mens, drager van het harmonisch-mooie Godsbeeld ; de gevallen mens, die het beeld Gods in zijn ziel vervormt ; tenslotte de verlorene, de nieuwe mens, in wie door Christus' genade het Godsbeeld wordt hersteld. In deze feitelijke toestand ziet hij dan de *participatio Dei*, als deelname aan het goddelijk leven, eveneens onder een drievoudig aspect : in haar oorspronkelijke paradijstoestand (oergerechtigheid), in haar vernieuwde aardse toestand (rechtvaardiging) en in haar uiteindelijke hemelse toestand (*visio beata*).

Deze *renovatio* van het Godsbeeld is ongetwijfeld van boven-natuurlijke aard ; ze is een genade, een gave Gods om niet. Het beeld Gods in de mens wordt van de glorie der schepping overgebracht tot de glorie der rechtvaardigmaking ⁴⁸⁾. Dit is de allereerste vernieuwing, welke bij het Geloof, — de eerste lenteknop van het genadeleven —, een aanvang neemt. Van de glorie van het Geloof groeit nu deze innerlijke levensvernieuwing uit tot

⁴⁷⁾ *De Trin.*, XIV, 17, 23 (PL., 42, 1054-1055).

⁴⁸⁾ *De Trin.*, XV, 8, 14 (PL., 42, 1057-1058) : « Quae natura (humana) in rebus creatis excellentissima, cum a suo Creatore ab impietate iustificatur, a deformi forma formosam transfertur in formam... Et propter hoc addit, de gloria in gloriam: de gloria creationis in gloriam iustificationis ».

de glorie van de hemel, de *gloria speciei*, het eeuwige Godschouwen⁴⁹). Hierin bestaat het volkomen herstel, de allerlaatste vernieuwing. Maar deze uiteindelijke *renovatio* is bij wijze van anticipatie in de nieuwe mens reeds begonnen. Nu reeds bezit het Godsbeeld de glorie der genade, waardoor wij kinderen Gods zijn. Het verzucht slechts nog naar de glorie, die ons de hoogste Godsgelijkenis zal schenken, wanneer wij God zullen zien zoals Hij is. Het gehele genadebestel onzer vergoddelijking, gans deze omvorming van de misvormde, zondige mens, geschiedt door en onder de stuwkracht van de Heilige Geest, de hoogste Godsgave, die ons heiligmaakt. Hierdoor duidt de Apostel aan — aldus Augustinus — dat door de genade Gods ons de gave van zo een wenselijke omvorming toekomt⁵⁰).

Hoe wordt nu meer bepaaldelijk het Heilsproces van deze levensvernieuwing door de auteur van *De Trinitate* beschreven? De zeer uiteenlopende bespiegelingen en de met opzet gezochte dialectiek rondom de *imago-Dei*-theorie, dwingen ons allereerst de uiterste voorzichtigheid af in het vellen van een synthetisch oordeel.

Leven is groei, levensvernieuwing, evolutie. Met de *renovatio* van het beeld Gods is het niet anders gesteld. Deze levensvernieuwing drukt Augustinus nooit uit in statische, steeds in dynamische begrippen. De polaire stroombeweging van dit levensproces in groei gaat van het wegnemen der zonden in het Doopsel tot het uiteindelijk liefdevol-God-zien in het eeuwige Vaderland. Onder-tussen wordt onze inwendige mens van dag tot dag vernieuwd. De mens krijgt de door de zonde verloren gerechtigheid en heiligheid der Waarheid weer, wanneer hij hervormd en vernieuwd wordt en zijn ontvormd en ontkleurd Godsbeeld weer met de goddelijke levensstroom in verbinding treedt. In ons geestesoog, waar het beeld Gods is, grijpt een geleidelijke groei in opgaande lijn plaats. De Godsgelijkenis immers is een bron van Godskennis. Zo groeien wij van dag tot dag, steeds rijker aan liefdevolle kennis van God

⁴⁹) *De Trin.*, XIV, 8, 14 (PL., 42, 1068): « Quamvis possit hoc et aliis modis intelligi, quod dictum est de gloria in gloriam: de gloria fidei in gloriam speciei ».

⁵⁰) *De Trin.*, XIV, 8, 14 (PL., 42, 1068): « ... de gloria qua filii Dei sumus in gloriam qua similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est (I. Ioan., III, 2). Quod vero adiunxit, tanquam a Domini Spiritu: ostendit gratia Dei nobis conferri tam optabilis transformationis donum ».

(*agnitio Dei*). Dat is ook de reden waarom deze geestesvernieuwing niet ogenblikkelijk geschiedt, ofschoon door de vergiffenis van alle zonden in het Doopsel een onmiddellijke *renovatio* geschonken wordt. Want het is niet hetzelfde koortsvrij te zijn ofwel de oorzaak der ziekte weg te nemen. De wortel der etterende zonde uit de zieke mens trekken doet het sacrament van de Doop; de koorts helen vraagt een langere kuur. Dit laatste eist een volledige katharsis: een terugkeer van de vleselijk gestemde ziel naar het pneumatische. Een ware ommekeer van de liefde voor het tijdelijke naar de enigbeminne swaardige, geestelijke dingen, waaraan wij ons met grote liefde gaan vasthechten. Naar gelang de mens met Gods hulp in deze zuivering voortgang maakt, groeit in hem de vernieuwing van het beeld Gods van dag tot dag ⁵¹). Het initiatief van deze levensvernieuwing wordt uitsluitend aan de werking van God of de Heilige Geest toegeschreven ⁵²), omdat deze *renovatio* in de volle draagwijdte van haar betekenis een herschepping is. De groei in levensvernieuwing laat plaats open voor een synergie tussen God en mens in de orde der genade.

Wanneer wij naast *De Trinitate* de gelijktijdige werken onderzoeken, treffen wij met betrekking tot de *renovatio* van het beeld Gods niet weinige gegevens aan, die ons een ondubbelzinnige verantwoording en bevestiging geven van wat we uit bovenvermeld werk slechts schoorvoetend naar voor hebben gebracht. Zo herneemt het zesde boek van *De genesia ad litteram* (401-415) de heilsleer over de vernieuwing van de mens. De gehele commentaar graviteert rondom de Bijbeltekst. Het is reeds een Middeleeuwse theologische reflexie op de *sacra pagina* vóór de letter. De kern

⁵¹) *De Trin.*, XIV, 16, 22 (PL., 42, 1053-54): « Sed peccando iustitiam et sanctitatem veritatis amisit; propter quod imago deformis et decolor facta est: hanc recipit cum reformatur et renovatur... Pro eo vero quod ibi posuit in iustitia et sanctitate veritatis; hoc posuit hic in agnitione Dei. Fit ergo ista renovatio reformatioque mentis secundum Deum, vel secundum imaginem Dei. Sed ideo dicitur secundum Deum, ne secundum aliam creaturam fieri putetur; ideo autem secundum imaginem Dei, ut in ea re intelligatur fieri haec renovatio, ubi est imago Dei, id est in mente ». — *Ibidem*, XIV, 17, 23 (PL., 42, 1054-55).

⁵²) Reeds in *De quantitate animae*, 28, 55 (PL., 32, 1067; anno 387-8) wordt de *renovatio* aan God toegeschreven. Vgl. hiermede *De Trin.*, IV, 3, 5 (PL., 42, 890); *Sermo* 43, 3, 4 (PL., 38, 255); *De spir. et litt.*, 27, 47 (PL., 44, 229; anno 412).

waarrond de ganse bespiegeling over de vernieuwing van het beeld Gods draait, is ook hier niet het boek der Schepping, maar het Paulinisme, inzonderheid : Efesiërs IV, 21-24 en Kolossenzen III, 9-10. Augustinus' exegese wijkt, wat inzicht en versie betreft, van de originele tekst en betekenis af. Terwijl Efesiërs IV, 21-24 over een vernieuwing in ware gerechtigheid en heiligheid handelt, vat de kerkvader de « *renovatio in iustitia et sanctitate veritatis* » op als een vernieuwing in gerechtigheid en heiligheid der Waarheid ⁵³). Ook zijn lezing van Kolossenzen III, 9-10 verschilt. In stede van : « en aangetrokken de nieuwe mens, die tot beter inzicht (*in agnitione*) vernieuwd is naar het beeld van zijn Schepper », leest hij met codex Dc., de Ambrosiaster en Pelagius : « trekt de nieuwe mens aan, die tot beter Godsinzicht (*in agnitione Dei*) vernieuwd is naar het beeld van zijn Schepper ». Dat dergelijke lezing zijn exegese heeft beïnvloed, hoeft geen betoog. Dit vooropgezet, kunnen we nu zijn commentaar aansnijden.

Wanneer we nagaan wat deze *renovatio* van het Godsbeeld feitelijk voor de mens betekent, zien we dat ze allereerst een terugkrijgen, en « *recipere* » is, van wat in Adam werd verloren én bovendien een ontvangen van wat de eerste mens nog niet bezat, de vergeestelijking namelijk van ons sterfelijk lichaam bij de verrijzenis. Door de schepping was Adam een geestelijk mens, een *spiritualis*, in een nog niet vergeestelijkt lichaam. Dit geestelijk in zijn zieleoog ingedrukte Godsbeeld verloor de eerste mens door de zonde ⁵⁴). Zo is de gevallen mens vanaf zijn geboorte vleselijk, een *carnalis*, d. w. z. van het genadeleven beroofd ⁵⁵). Welnu de *renovatio* schenkt aan de mens door de genade der gerechtigheid dit Godsbeeld weer. Daardoor is de vleselijke mens vernieuwd in een geestelijke mens *tot dieper inzicht van God*, naar het beeld

⁵³) Augustinus kon onmogelijk vanwege zijn Waarheidsbegrip de Efesiërs-tekst in de zin van « in ware gerechtigheid en heiligheid » opvatten. Vgl. *De Trin.*, XIV, 16, 22: « Pro eo quod posuit in iustitia et sanctitate veritatis (Eph. IV, 24), hoc posuit hic in agnitione Dei (Kol. III, 10) ».

⁵⁴) *De gen. ad litt.*, VI, 24, 35 - 25, 36 (CSEL., 28, 196-197; PL., 34, 353-354); *Ibidem*, VI, 27, 38 (CSEL., 28, 198-199; PL., 34, 355): « Hanc imaginem in spiritu mentis impressam perdidit Adam per peccatum ». — Augustinus bedoelt echter niet een totaal verlies, wèl een schending: Vgl. *De Trin.*, XII, 8, 13 (PL., 42, 1005); *Ibidem*, XIV, 3, 5 (PL., 42, 939); *Retr.*, II, 24, 2 (PL., 32, 640).

⁵⁵) *De gen. ad litt.*, VI, 26, 37 (CSEL., 28, 197-198; PL., 34, 354); Vgl. *De gen. ctr. Man.*, II, 20, 30 (PL., 34, 211-212); *De vera rel.*, 3, 3 (PL., 34, 123-124).

van zijn Schepper. De levensvernieuwing van onze geest is derhalve een werkelijke rechtvaardigmaking (*iustificatio*); ze sluit een *liefdevolle Godskennis*, een dieper Godsinzicht in door het terugwinnen van de verloren gerechtigheid en heiligheid der Waarheid ⁵⁶).

We hebben reeds opgemerkt dat deze levensvernieuwing zich niet tot het geestelijk element van de mens beperkt. Ze strekt zich immers uit tot het menselijk lichaam. Met betrekking tot de eschatologische vergeestelijking van ons lichaam ontvangen we, — volgens Augustinus —, zelfs meer dan we in Adam verloren, — *in melius renovabimur* —, en dit vanwege onze gelijkenis met de Zoon Gods. Daarom zegt het XIV^e boek van *De Trinitate*, dat de mens ten opzichte van de vernieuwing van zijn lichaam het beeld is van de Zoon Gods alleen en niet van de H. Drieëenheid, omdat Hij alleen onder de goddelijke hypostasen een lichaam heeft aangenomen ⁵⁷).

Zo omvat de *renovatio* een daadwerkelijke levensvernieuwing van de gehele mens, welke enkel in haar eindphase én wat de ziel én wat het lichaam betreft voltooid zal wezen. Vandaar dat Augustinus over een dubbele *renovatio* kan handelen. De eerste levensvernieuwing bestaat in een hervorming van onze geest. Zoals we gezien hebben, vangt ze aan in het Doopsel, waar door de vergiffenis der zonden onze geestelijke dood vernietigd wordt. Het zou nochtans onjuist zijn hieruit af te leiden, dat Augustinus enkel het negatief aspect van onze rechtvaardiging kent. Uit al het voorafgaande blijkt duidelijk, dat door de vergiffenis der zonden,

⁵⁶) *De gen. ad litt.*, VI, 27, 38 (CSEL., 28, 198; PL., 34, 355): « Hanc imaginem... quam recipimus per gratiam iustitiae »; *Ibidem*, VI, 28, 39 (CSEL., 28, 199; PL., 34, 356): « Renovamini in spiritu mentis vestrae, hoc eis dicitur, ut spirituales fiant; quod si ille (Adam) nec in ipsa mente fuit, quando nos renovabimur ad id quod homo numquam fuit? Apostoli autem et omnes iusti animale utique corpus adhuc habebant, sed tamen spiritualiter interius vivebant; renovati scilicet in agnitionem Dei secundum imaginem eius qui creavit eos ».

⁵⁷) *De gen. ad litt.*, VI, 27 (CSEL., 28, 198; PL., 34, 355): « secundum autem corpus quod seminatur animale, et resurget spirituale, in melius renovabimur, quod nondum fuit Adam ». — *De Trin.*, XIV, 18, 24 (PL., 42, 1055): « Et in hac quippe similes erimus Deo, sed tantummodo Filio, quia solus in Trinitate corpus accepit... Nam dicitur etiam ista imago Filii Dei, in qua sicut ille immortale corpus habebimus, conformes facti in hac parte, non Patris imaginis aut Spiritus Sancti, sed tantummodo Filii ».

waardoor de ziel opstaat uit de dood, een nieuw bovennatuurlijk leven ontvangen wordt⁵⁸). Maar aangezien onze rechtvaardiging door de genadeleraar tevens als een herstel van de oorspronkelijke gerechtigheid wordt beschreven, is vanzelfsprekend onze *renovatio* nog onvolledig. De innerlijke strijd in de mens tussen geest en vlees, de begeerlijkheid, werd door het herstel van de inwendige mens niet weggenomen, maar verloor enkel zijn zondig karakter. De oorzaak der ziekte werd weggenomen, de koorts bleef. Vandaar dat er nog een tweede *renovatio* mogelijk is. Er blijft nog het moeizaam voortgang maken van dag tot dag, tot het beeld Gods in de mens, van de oude mens volkomen ontdaan, in het liefdevol schouwen der Heilige Drieëenheid de volmaaktheid zal bereikt hebben⁵⁹).

Bovendien wordt de vernieuwing van het lichaam tot nà dit leven verschoven. Dan pas zal de *renovatio* van het beeld Gods volledig voltooid zijn.

Samenvatting:

1. De mens is het beeld van de heilige Drieëenheid.
2. De centrale gedachte in de *Imago Dei*-theorie is de *participatio Dei*, waardoor de mens aan Gods innerlijk leven deelachtig wordt.
3. Het harmonisch-mooie Godsbeeld, door de schepping gerealiiseerd, bezat de actuele deelachtigheid aan het goddelijk leven. Door de zonde wordt dit Godsbeeld misvormd en verliest, hoewel het beeld Gods blijft, de actualiteit der goddelijke deelname.

⁵⁸) Vgl. *De bapt.*, VII, 19, 37 (CSEL., 51, 256; PL., 43, 232; anno 400): «... si autem baptismus sacramentum est gratiae, ipsa vera gratia abolitio peccatorum est...». — *Contra litt. Petil.*, III, 49, 59 (CSEL., 52, 211; PL., 43, 379; anno 401-403): «cum enim dicimus: Christus baptizat, non visibili ministerio dicimus... sed occulta gratia, occulta potentia in spiritu sancto». — *De pecc. meritis*, I, 18, 23 (CSEL., 60, 22-23; PL., 44, 122): «quis enim christianorum ferat, cum dicitur ad aeternam salutem posse quemquam pervenire, si non renascatur in Christo, quod per baptismum fieri voluit...».

⁵⁹) *De Trin.*, XIV, 16, 22; *Ibidem*, XIV, 17, 23 (PL., 42, 1055): «In hac quippe imagine tunc perfecta erit Dei similitudo, quando Dei perfecta erit visio». — Vgl. *De pecc. meritis*, II, 7, 9 (CSEL., 60, 80; PL., 44, 157): «profecto enim de die in diem adhuc renovatur, nondum totus est renovatus; et in quantum nondum est renovatus adhuc in vetustate est». — *Contra Iulianum*, II, 8, 23 (PL., 44, 689): «Iustificatio porro nobis in hac vita secundum tria ista confertur: prius lavacro regenerationis, quo remittuntur cuncta peccata; deinde congressione cum vitiis, a quorum reatu absoluti sumus; tertio, dum nostra exauditur oratio, qua dicimus, Dimitte nobis debita nostra».

Hieruit volgt dat deze actualisatie als bovennatuurlijk wordt opgevat.

4. Na de zondeval *behoudt* de mens de mogelijkheid om Godgelijkvormig te worden en aan Zijn innerlijk leven deel te nemen. Van nature blijft de mens immer *capax Dei* : geschikt om God te ontvangen.

5. Het geschonden Godsbeeld wordt door de Mensgeworden Zoon Gods hersteld en vernieuwd. Dit herstel maakt de mogelijkheid om aan God deelachtig te worden tot een *werkelijkheid*.

6. Deze *renovatio* is een levensvernieuwing waardoor de oude mens in ons in een nieuwe wordt veranderd, en van zondaar tot kind Gods wordt.

7. Dit herstel van ons goddelijk leven ziet Augustinus als een herschepping, een geleidelijk terugkrijgen van de oorspronkelijke gerechtigheid. Daardoor is deze *renovatio* én wat de ziel én wat het lichaam betreft hier op aarde nog *onvoltooid* en vindt enkel in het zalige-Godschouwen haar volmaaktheid.

8. Uit het Trinitair aspect van de augustijnse *imago Dei*-theorie volgt dat de *kennis* — dat dieper Godsinzicht — niet zuiver rationeel, maar *bovennatuurlijk* is : een *Geloofskennis* door *genade* verkregen.

9. Tenslotte sluit de leer over het beeld Gods een *speciale* relatie in tot de Zoon Gods én vanwege de verrijzenis van ons lichaam én vanwege de oorbeeldige oorzaak der Vleesgeworden Wijsheid.

SUMMARIUM

Essentia Christi gratiae ab Augustino praesertim exponitur in opere magistrali *De Trinitate*, ubi quaestio est de divina imagine. Homo etenim est imago S. Trinitatis. Natura animae tam magna et mira est, ut per intellectum sit capax Dei et possit Eum participare visione. Haec imago in prima creatione realizata, tam potens est ut per eam homo inhaereat Deo usque ad visionem, neque umquam totaliter deperditur. Sed peccando iustitiam et sanctitatem veritatis amisit seu deperditur participatio Dei supernaturalis. Propter quod imago pulchra deformis et decolor facta est. Post peccatum vero a Filio incarnato renovatur et reformatur, ab impietate iustificatur et in visione beatifica ad perfectionem perducitur. Involvit insuper specialem relationem ad Filium ratione corporis necnon insistitur in rationem exemplarem relate ad Filium-Sapientiam. Sic anima lucis participatione fit sapiens et homo filius Dei. Donum transformationis huiusmodi gratuitum, (seu gratia sanctificans), praecise quia unitivum involvit adspectum increatum et creatum.

Evodius BRAEM, O. E. S. A.